

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ГАПОНЧУК Олена Миколаївна

УДК 37.013.42(076)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ
НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Луцьк – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор
Гусак Петро Миколайович,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки,
завідувач кафедри соціальної роботи
та педагогіки вищої школи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Богданова Інна Михайлівна,
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д.Ушинського»,
завідувач кафедри соціальної педагогіки,
психології та педагогічних інновацій;

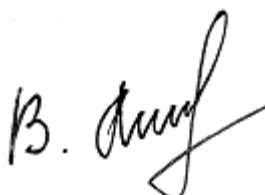
кандидат педагогічних наук
Неїжпапа Людмила Станіславівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
доцент кафедри соціальної педагогіки.

Захист відбудеться 18 січня 2018 р. о 12.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.09 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогово, 9.

Автореферат розісланий 16 грудня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.М. Вольнова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Зміни, що відбуваються в соціальному та політичному житті нашої країни, впливають на формування особистості дитини. В умовах сучасного українського суспільства актуальними стають здатність школярів вирішувати соціально значущі проблеми, прояв ними стійкої громадянської позиції та патріотичних переконань, готовність до соціальної активності тощо. Формування та розвиток означених соціальних компетенцій залежить від наявності дієвих механізмів педагогічного регулювання соціальної взаємодії учнів із соціальним середовищем, які забезпечуються й реалізуються в процесі здійснення консультативної діяльності (КД) та надання консультативної допомоги всім учасникам навчально-виховного процесу. Питання сприяння взаємодії навчальних закладів, сім'ї та суспільства у вихованні дітей, їхньої адаптації до умов соціального середовища, у тому числі забезпечення консультативною допомогою в процесі соціального становлення, також визначено важливою складовою соціально-педагогічного патронажу в системі освіти (стаття 22 Закону України «Про освіту»).

Порушена проблема не нова в науці, різних її аспектів торкаються у своїх працях як вітчизняні, так і закордонні вчені. Зокрема, вони аналізують та розкривають: базові засади консультативної діяльності (Ю. Є. Альошина, С. В. Васьківська, С. Гледдінг, Р.-А. Б. Кочюнас, Р. С. Немов та ін.); принципи консультування в системі освіти (І. С. Булах, Г. В. Бурменська, І. М. Бушай, І. М. Зварич, В. Г. Панок, Я. В. Чаплак та ін.) та в загальноосвітніх навчальних закладах (Т. В. Воленчук, О. О. Гаврилюк, Л. П. Сокольська, Т. А. Шишковець, В. В. Шульга та ін.); досвід шкільного консультування за кордоном (О. В. Беляєва, Р. Дастін, Дж. Д. Крумбольц, С. Б. Малих, Б. Харріс та ін.); питання консультування в соціальній сфері (І. М. Богданова, Р. Х. Вайнола, А. Й. Капська, О. Г. Карпенко, В. І. Николаєв та ін.); особливості консультування як практичної діяльності соціального педагога (Ю. В. Ключан, Н. П. Краснова, Л. С. Неїжпапа, С. Я. Харченко та ін.); засади та оцінювання ефективності консультативної діяльності (П. Д. Павленок, Г. А. Сухович, К. І. Фальковська, З. М. Шевців та ін.).

Окремі дисертаційні дослідження вітчизняних учених присвячені питанню консультування в системі освіти: Т. Ю. Білошицької – підготовці вчителів до педагогічного консультування, О. В. Магдюк – навчанню шкільних консультантів у США, В. В. Осадчого – професійному консультуванню молоді засобами Інтернет, Я. В. Чаплака – формуванню готовності в практичних психологів до консультування школярів та ін. Змісту роботи майбутніх соціальних педагогів у цьому напрямі торкається лише О. В. Пожидаєва, проте вчена не розкриває специфіки консультативної діяльності в умовах загальноосвітнього навчального закладу (ЗНЗ).

Отже, аналіз теорії та практики здійснення консультативної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі засвідчив наявність таких основних *суперечностей* об'єктивного та суб'єктивного характеру, які ускладнюють цей процес. Зокрема, між:

– різноманітністю консультативних запитів учасників освітнього процесу та відсутністю чітко визначених напрямів і змістового наповнення консультативної діяльності соціального педагога з ними;

– необхідністю покращення якості консультативної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі та недостатньою розробленістю умов її доцільної організації соціальним педагогом;

– функціонуванням загальноосвітнього навчального закладу в умовах інформаційного простору суспільства та обмеженим застосуванням у процесі консультативної діяльності дистанційних форм і мультимедійних засобів;

– потребою в підвищенні ефективності консультативної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі та невизначеністю вимог, що стосуються її оцінювання.

За таких обставин винятково актуальним є вивчення вітчизняного та закордонного досвіду шкільного консультування, чітке окреслення мети, завдань, змісту й напрямів консультативної діяльності в освітній сфері та, на цій основі, обґрунтування організаційних та педагогічних умов ефективної організації такої діяльності соціальним педагогом у загальноосвітньому навчальному закладі. Означене підтвердило гостроту порушеної проблеми та зумовило вибір теми дисертаційного дослідження: *«Організаційно-педагогічні умови консультативної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконане згідно з планом науково-дослідних робіт кафедри соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Тема дисертації затверджена Вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 6 від 25 грудня 2015 р.).

Об'єкт дослідження – консультативна діяльність у загальноосвітньому навчальному закладі.

Предмет дослідження – зміст та організаційно-педагогічні умови консультативної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати сутність консультативної діяльності соціального педагога, розробити її організаційно-педагогічні умови та перевірити ефективність їхнього впровадження в загальноосвітньому навчальному закладі.

Відповідно до мети визначені такі **завдання дослідження:**

1. Розкрити сутність і структуру консультування в системі професійної діяльності соціального педагога.

2. Проаналізувати вітчизняний і закордонний досвід шкільного консультування та виявити особливості й напрями консультативної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі.

3. Розробити критерії та виявити їх показники і оцінити рівень ефективності консультативної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі.

4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність впровадження запропонованих організаційно-педагогічних умов консультативної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі.

Визначені об'єкт, предмет, мета й завдання дослідження зумовили вибір **методів дослідження:** *теоретичні* – аналіз, класифікація, систематизація та

узагальнення положень філософської, соціологічної та психолого-педагогічної літератури для обґрунтування змісту базових понять дослідження; вивчення й узагальнення педагогічного досвіду задля з'ясування критеріїв і показників ефективності консультативної діяльності; *емпіричні* – спостереження, анкетування, експертне опитування, тестування, які допомогли виявити рівень ефективності консультативної діяльності соціальних педагогів у загальноосвітньому навчальному закладі; *педагогічний експеримент* використано, щоби з'ясувати організаційно-педагогічні умови й змістове наповнення консультативної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі та перевірити ефективність їхнього впровадження на практиці.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що:

- *уперше* теоретично обґрунтовано організаційно-педагогічні умови консультативної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі та окреслено їх змістове наповнення; визначено структурні компоненти консультативної діяльності соціального педагога (спонукально-ціннісний, прогностично-проективний, виконавчо-реалізуючий, оцінювально-порівняльний) та розкрито зміст критеріїв, показників і рівнів ефективності консультативної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі;

- *уточнено*: трактування поняття «консультативна діяльність соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі», загальні особливості та напрями такої діяльності (за метою та за об'єктом);

- *набули подальшого розвитку*: організаційні форми та методи консультативної діяльності соціального педагога з різними групами клієнтів – учасниками навчально-виховного процесу; особливості організації консультативної діяльності в шкільному освітньому середовищі крізь призму вітчизняного й закордонного досвіду.

Практичне значення отриманих результатів: перевірено на практиці ефективність упровадження організаційно-педагогічних умов консультативної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі; розроблено методiku оцінювання ефективності консультативної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі; апробовано комплекс традиційних (контактних) і дистанційних форм (пошта довіри, інформаційний бюлетень, тематична Інтернет-сторінка та ін.) надання консультативної допомоги учасникам навчально-виховного процесу; підготовлено методичні рекомендації «Як оптимізувати консультативну діяльність соціального педагога» та «Тренінг консультативних навичок соціального педагога», спрямовані на підвищення ефективності процесу консультування в ЗНЗ та удосконалення консультативних навичок соціальних педагогів.

Окремі здобутки дисертації можуть бути використані в системі підготовки та перепідготовки соціальних педагогів, що спеціалізуються у сфері консультування, студентів – майбутніх соціальних педагогів під час викладання курсів «Соціальна педагогіка», «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти», а також у практичній роботі соціальних педагогів.

Особистий внесок здобувача. У статті «Counseling activity of a social pedagogue in Ukraine and other countries», опублікованій у співавторстві з П. М. Гусаком,

авторським є порівняльний аналіз змісту консультативної діяльності соціального педагога в Україні та інших країнах.

Результати дослідження впроваджено в процес підготовки соціальних педагогів – студентів заочної форми навчання Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка №03-28/01/1384 від 11.05.2017 р.) та Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка №751-33/03 від 21.06.2017 р.), слухачів курсової підготовки Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка №477/02-13 від 23.06.2017 р.) та Луцької міської ради управління освіти (довідка №16-1-12/1560 від 22.06.2017 р.). До експериментальної групи (ЕГ) було включено 85 соціальних педагогів, а до контрольної (КГ) – 84 соціальних педагогів.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення й результати дослідження оприлюднені в доповідях на конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Актуальні проблеми соціальної педагогіки, початкової та дошкільної освіти» (Луцьк, 18-19.05.2016), «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір» (Луцьк, 3-5.06.2016), «Pedagogika w zmieniającej się przestrzeni społeczno-kulturowej» (Польща, Заможь, 16-17.01.2017), «Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень» (Київ, 14–15.07.2017), «Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє» (Київ, 6-7.10.2017). Окремі положення дисертації було обговорено і схвалено на науково-методичних семінарах кафедри соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження відображено в 12 публікаціях. Серед них: 2 навчально-методичні праці (електронний ресурс), 5 статей у наукових фахових виданнях України, 1 закордонна публікація у співавторстві, 4 тези доповідей.

Загальний обсяг особистого доробку становить 9,4 друкованих аркушів.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (301 найменування, з них 55 – іноземною мовою) та 5 додатків, розміщених на 99 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 325 сторінок, з них 174 сторінки основного тексту. Робота вміщує 21 таблицю та 12 рисунків на 13 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми; сформульовано мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження; окреслено методи дослідження; висвітлено його наукову новизну та практичне значення; подано відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження в практику; наведено відомості про публікації, структуру та обсяг роботи.

У першому розділі – *«Теоретичні засади консультативної діяльності соціального педагога загальноосвітнього навчального закладу»* – з'ясовано місце й сутність консультування в системі професійної діяльності соціального педагога; обґрунтовано структурні компоненти консультативної діяльності соціального

педагога; проаналізовано вітчизняний і закордонний досвід шкільного консультування та окреслено особливості й напрями консультативної діяльності соціального педагога в ЗНЗ; визначено критерії, показники та рівні ефективності консультативної діяльності соціального педагога в ЗНЗ.

З'ясовано, що в низці документів консультування обґрунтовується як важлива складова професійної діяльності соціального педагога (стаття 22 Закону «Про освіту», Накази МОН №864 «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України» та № 616 «Про внесення змін до Положення про психологічну службу системи освіти України» та ін.).

Констатовано, що науковцями соціально-педагогічне консультування розглядається, як: організований процес комунікативної взаємодії соціального педагога та клієнта (О. В. Пожидаєва, С. К. Шандрук та ін.); діяльність, спрямована на надання безпосередньої соціально-педагогічної допомоги клієнту (Н. П. Краснова, Г. М. Раковська, С. Я. Харченко та ін.); компетентна допомога особам, які переживають проблеми, труднощі в повсякденному житті (Т. В. Воленчук, Д. І. Москальова, М. В. Шакурова, Т. А. Шишковець та ін.). Зміст консультування в системі професійної діяльності соціального педагога охоплює допомогу в: а) усвідомленні клієнтом сутності й причин проблеми, своєї ролі у її виникненні та вирішенні; б) визначенні того, як і що саме можна змінити в ситуації, що склалася, та виборі варіанту вирішення з акцентом на відповідальності самого клієнта в цьому питанні; в) розвитку особистості клієнта через розкриття та активізацію його ресурсів, можливостей, здібностей; г) опануванні новими навичками поведінки та формуванні способів продуктивної взаємодії із зовнішнім світом.

На підставі узагальнення наукових та законодавчих положень встановлено, що *консультування в системі професійної діяльності соціального педагога є різновидом діяльності соціального педагога, що передбачає сприяння всім категоріям дітей, їхнім батькам і групам близького оточення в процесі усвідомлення сутності проблеми та мобілізації своїх ресурсів задля вирішення завдань самореалізації, освоєння соціокультурного досвіду та соціального виховання для успішної інтеграції в суспільство.*

Обґрунтовано основні *структурні компоненти* консультативної діяльності соціального педагога. *Спонукально-ціннісний компонент* охоплює: мотиви (позитивні, нейтральні та «дефіцитарні»), мету та завдання (когнітивні, емоційно-мотиваційні, особистісно-поведінкові) консультативної діяльності соціального педагога. *Прогностично-проективний компонент* включає: прогнозування контингенту (школярі, представники їхніх сімей та найближчого оточення, які відчувають особистісні, поведінкові чи адаптаційні труднощі) та предмету консультативної діяльності (питання здоров'я і виховання дітей, внутрішніх і зовнішніх комунікацій, соціалізації, адаптації та соціального становлення тощо), вибір виду консультативної взаємодії (за змістом проблеми; залежно від завдань, які переслідує об'єкт консультування; залежно від закладу, в якому відбувається консультування). *Виконавчо-реалізуючий компонент* охоплює форми (контактну та дистанційну) і методи консультування (дослідження проблеми, зняття емоційної напруги клієнта, визначення пріоритетів проблеми і роботи над її вирішенням,

психопрофілактики). *Оцінювально-порівняльний компонент* передбачає з'ясування відповідності змісту й результатів консультативної діяльності соціального педагога.

Проаналізовано вітчизняний і закордонний досвід шкільного консультування. З'ясовано, що цей вид допомоги обов'язково повинен мати педагогічну складову. Здебільшого в країнах, де шкільне консультування є обов'язковим (Канада, Німеччина, США, Фінляндія, Франція та ін.), цю послугу забезпечує компетентний і досвідчений фахівець, як правило, штатний, що здобув педагогічну освіту (або має досвід роботи в освітній установі) та пройшов додаткову підготовку в сфері консультування. А консультативна діяльність у системі шкільного консультування розглядається як порадицтво чи наставництво, яке здійснюється в початковій, середній або старшій школі для надання освітньої, кар'єрної, особистісної та соціальної допомоги учневі чи студенту. У низці країн (Німеччина, Польща, Чехія, Швеція, Шотландія) здійснення консультативної діяльності соціальним педагогом визнається перспективним, однак ще не достатньо обґрунтованим напрямом. На відміну від шкільного консультанта він займається, передусім, супроводом невеликої групи кризових категорій клієнтів (мігранти, інваліди, правопорушники та ін.), які потребують спеціальної допомоги (Австрія, Великобританія, США). В Україні саме соціальний педагог отримує базову педагогічну освіту, а тому це надає актуальності питанням організації ним консультативної діяльності в освітньому середовищі, а також створює можливість використовувати закордонний досвід.

Окреслено сутність поняття *«консультативна діяльність соціального педагога ЗНЗ»*, під якою ми розуміємо систему дій фахівця, спрямованих на школярів і групи близького оточення (батьків, вчителів), що мають посприяти успішній адаптації дітей, їхній соціалізації, налагодженню конструктивної взаємодії та комунікації, а також допомогти у вирішенні труднощів поведінкового чи особистісного характеру.

Опираючись на досвід організації консультативної діяльності вітчизняними практичними психологами та закордонними шкільними консультантами, було визначено *особливості консультативної діяльності соціального педагога ЗНЗ*: 1) зв'язок із вирішенням завдань соціального виховання школярів у контексті їхньої соціалізації; 2) здійснення консультування з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей школярів; 3) обумовленість безпосереднім перебуванням фахівця у шкільному середовищі; 4) орієнтованість консультування на звичайного учня, який, хоча й постав перед труднощами різного характеру, проте здатний, за належної підтримки, вирішити їх самостійно; 5) визнання первинним і кінцевим одержувачем консультативної допомоги школяра, а вже потім дорослих (батьки, педагоги), які звернулися за консультацією; 6) дворівневий характер – безпосередня робота з учнем і посередницька діяльність у відносинах школяра із середовищем.

Спираючись на праці В. С. Бакуліна, Т. В. Воленчук, І. Б. Грецької, Н. П. Краснової, В. І. Николаєвої, Л. С. Неїжапи, Т. А. Шишковець та інших дослідників, а також з огляду на вимоги, вказані у Листі МОН України №1/9-272 «Про особливості діяльності практичних психологів (соціальних педагогів) загальноосвітніх навчальних закладів», визначено *напрями консультативної діяльності соціального педагога ЗНЗ*. За метою – консультативно-діагностичний, консультативно-просвітницький, консультативно-посередницький, консультативно-профілактичний, консультативно-розвивальний, консультативно-коректувальний та

консультативно-терапевтичний напрями. *За об'єктом* (з огляду на віково-психологічний підхід у консультуванні): консультування школярів; консультування батьків; консультування педагогів; консультування адміністрації.

Наголошено, що активний та конструктивний вплив соціального педагога на освітній процес можливий за умови моніторингу ефективності його діяльності. У роботі з'ясовано сутність понять «ефективність», «критерії ефективності» (за О. П. Єгоршиним, М. Б. Курбатовим, М. І. Мігурою), «ефективність соціально-педагогічної діяльності» (за З. М. Шевців). *Ефективність консультативної діяльності соціального педагога* визначено, як комплексну якісно-кількісну характеристику, що дозволяє оцінити діяльність фахівця, зіставивши її з необхідними вимогами до умов проведення, готовності до виконання, очікуваними та отриманими результати.

Спираючись на праці, що стосуються ефективності діяльності практичного психолога (С. В. Васьківська, С. Гледдінг, В. В. Григораш, Р.-А. Б. Кочюнас, Р. С. Немов та ін.), шкільного консультанта (М. С. Келлі, К. Ратліф, Д. Д. Шмідт та ін.), соціального педагога (Ю. В. Клочан, П. Д. Павленок, Н. С. Сашенкова, С. Я. Харченко та ін.), обґрунтовано *критерії та показники ефективності консультативної діяльності*: 1) *організаційне забезпечення консультативної діяльності соціального педагога ЗНЗ* (наявність у навчальному закладі необхідних умов для консультативної діяльності; підготовленість робочого місця для консультативної діяльності; доступність консультативної діяльності); 2) *соціально-правове й методичне забезпечення консультативної діяльності соціального педагога ЗНЗ* (забезпеченість соціального педагога базовими документами та методичними матеріалами, необхідними для організації консультативної діяльності; упорядкованість методичних матеріалів та їх належне документальне оформлення; дотримання прав учасників освітнього процесу під час консультування); 3) *процесуальне забезпечення консультативної діяльності* (забезпечення соціальним педагогом комплексного підходу в організації консультативної діяльності у ЗНЗ; технологічне забезпечення консультативної діяльності соціального педагога та вміння організувати консультативний процес; співпраця соціального педагога з іншими учасниками освітнього процесу для оптимізації консультативної діяльності); 4) *особистісна готовність соціального педагога ЗНЗ до консультативної діяльності* (вмотивованість і психологічна готовність соціального педагога до консультативної діяльності); 5) *продуктивність консультативної діяльності соціального педагога ЗНЗ* (якість та доцільність наданих консультативних порад; особиста задоволеність соціального педагога консультативною діяльністю). Була сформована характеристика *рівнів ефективності* консультування: системного (високого), адаптивного (середнього), репродуктивного (низького) та критичного (неефективного).

У другому розділі – **«Зміст та організаційно-педагогічні умови консультативної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі»** – обґрунтовано організаційно-педагогічні умови підвищення ефективності консультативної діяльності соціального педагога в ЗНЗ, представлено їх змістове наповнення та проаналізовано результати впровадження в практику.

Констатувальний етап експерименту було проведено впродовж 2015 р. серед 169 соціальних педагогів, залучених до роботи на добровільній основі. Участь в експерименті взяли соціальні педагоги ЗНЗ м. Луцьк (24 особи), Володимир-Волинського (29 осіб) та Ковельського (29 осіб) районів Волинської області; соціальні педагоги – студенти заочної форми навчання (3–4 курс, спеціальність «Соціальна педагогіка») Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (32 особи) та Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (30 осіб); а також соціальні педагоги – слухачі курсової підготовки Волинського (27 осіб) та Рівненського обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти (29 осіб). До дослідження було також залучено експертів (методистів психологічної служби – 22 особи, фахівців із відповідним досвідом у цьому напрямі – 156 осіб, керівників педагогічної практики – 6 осіб, керівників ЗНЗ – 169 осіб), а також членів педагогічного колективу, батьків і школярів (не менше, як 25 % учасників навчально-виховного процесу).

У процесі вивчення ефективності організації консультативної діяльності соціального педагога в ЗНЗ використано *комплекс методів і методик*: самооцінка (авторський опитувальник «Самооцінка соціальним педагогом умов і результативності консультативної діяльності»); аналіз конкретних ситуацій («Картка-схема спостереження за консультативною бесідою» за Р. С. Немовим); тестування (опитувальник «Психологічний портрет вчителя / батька» Г. В. Резапкіної, адаптований для соціальних педагогів, Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» Г. У. Солдатової, тести «Рефлексія на саморозвиток» Л. М. Бережної та «Інтегральна задоволеність працею» А. В. Батаршева), тестування та проєктивні методики для вивчення адаптованості, самопочуття, особистісного розвитку, поведінки школярів (нами було сформовано перелік, який пропонувався всім фахівцям); експертне опитування за авторськими методиками.

За результатами констатувального експерименту з'ясовано, що загалом третина соціальних педагогів (34,32 % – 58 осіб) організовує консультативну діяльність на системному рівні (повна її відповідність вимогам). Водночас переважає адаптивний рівень (47,34 % – 80 осіб), тобто неповний прояв визначених показників або неповна їх відповідність вимогам, що висуваються. Критичного рівня виявлено не було, однак суттєвим є відсоток репродуктивного рівня (18,34 % – 31 особа), тобто власне низька ефективність консультативної діяльності соціального педагога.

Найбільший відсоток системного рівня виявлено за показниками соціально-правового й методичного забезпечення (понад 48 %), тоді як майже третина соціальних педагогів за показниками процесуального забезпечення консультативної діяльності досягли лише репродуктивного рівня. Тобто такі фахівці здатні вступати в елементарний контакт із клієнтом, але не володіють технологією консультативної діяльності, практично не працюють у напрямі підвищення консультативної компетентності, що негативно впливає і на загальну результативність їхньої роботи в ЗНЗ.

Означене вимагало створення необхідних організаційно-педагогічних умов, які сприятимуть оптимізації консультативної діяльності соціального педагога в ЗНЗ. Під поняттям «*організаційно-педагогічні умови підвищення ефективності консультативної діяльності*» ми розуміли систему певних необхідних вимог, що

впливають на процес досягнення мети консультативної діяльності та, при цьому, залежать від зовнішніх і внутрішніх обставин консультативної діяльності (за А. М. Алексюком, А. А. Аюрзанайн та П. І. Підкасистим). *Організаційна складова* консультативного процесу визначається умовами організації самої праці (робоче місце, оснащеність консультативними матеріалами тощо), побудовою діяльності (консультативний простір, форми й методи консультування тощо), а також залежить від особливостей професійного розвитку та самоосвіти фахівця як організатора консультативної діяльності тощо. *Педагогічна складова* визначається удосконаленням консультативної взаємодії соціального педагога з учасниками навчально-виховного процесу задля вирішення завдань виховання й розвитку, особливостями та доцільністю використаних технік і технологій, стратегій, методів і форм консультування школярів, їхніх батьків та вчителів тощо.

Щоби забезпечити комплексність та поліфункціональність визначених організаційно-педагогічних умов, під час планування експериментальної роботи ми враховували структурні компоненти консультативної діяльності соціального педагога та критерії ефективності консультативної діяльності фахівця.

Формувальний експеримент проводився впродовж 2015–2017 рр. Робота була організована на добровільних засадах під час: а) щотижневих методичних днів при районних (міських) навчально-методичних кабінетах (центрах) психологічної служби м. Луцька, Володимир-Волинського та Ковельського районів Волинської області; б) сесійних і міжсесійних заїздів соціальних педагогів – студентів заочної форми навчання Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка; в) курсової підготовки слухачів Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти та Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. До експериментальної групи було залучено 85 осіб, а до контрольної – 84 особи.

Отже, до *організаційних умов консультативної діяльності* соціального педагога в ЗНЗ ми віднесли такі:

1. *Систематична актуалізація ролі консультативної діяльності соціального педагога та презентація її напрямів у ЗНЗ.* Реалізація цієї умови здійснювалася в процесі проведення інформаційної кампанії «Консультативні послуги у вашій школі» за такими *напрямами*: а) інформування учасників освітнього процесу про консультативні послуги, які надає соціальний педагог (рекламні проспекти, он-лайн повідомлення); б) відкриття скриньки (телефону) довіри для школярів; в) проведення педагогічного інформування батьків про можливості консультативної допомоги (міні-лекції, інформаційні листівки-повідомлення); г) висвітлення ролі консультування в педколективі (презентація «Організація консультативної діяльності в освітній установі», тематичні круглі столи); д) уточнення змісту консультативної діяльності з адміністрацією (особисті зустрічі).

2. *Цілеспрямоване проектування соціальним педагогом змісту й напрямів консультативної діяльності в ЗНЗ.* Реалізація означеної умови здійснювалася за такими *напрямами*, як: 1) *соціально-педагогічне проектування консультативної діяльності*: а) інструктивно-методичний семінар «Соціально-педагогічне проектування в консультативній діяльності»; б) тематичні засідання Школи

молодого спеціаліста «Специфічні питання організація консультативної діяльності в школі» та підготовка пам'ятки «Де, коли і як здійснювати консультування»; в) «домашнє» читання літератури; г) відеосемінар і дискусія на основі перегляду тренінгу щодо організаційних питань консультування; 2) *формування навичок структурування робочого часу*: а) підготовка інформаційного бюлетеня «10 речей, які можна зробити просто зараз»; б) проведення серії навчальних відеосемінарів на тему «Планування консультативної діяльності з допомогою електронних засобів».

3. *Оптимізація інформаційно-методичного забезпечення консультативної діяльності соціального педагога в ЗНЗ* передбачала вирішення та виправлення виявлених труднощів шляхом: а) *розширення інформаційно-комунікаційних можливостей соціальних педагогів ЗНЗ у сфері консультативної діяльності* (відеоконференції на тему «Інформаційно-комунікаційні технології в соціально-педагогічній роботі»); б) *збагачення навчально-методичних матеріалів консультативного змісту з допомогою електронних (он-лайн) ресурсів* (як от: портали видань із проблем віково-педагогічного консультування; електронні бібліотеки; вебсайти організацій, що працюють із дітьми; он-лайн версії журналів та періодичних видань; навчальні відеоматеріали); в) *складання тематичного каталогу електронних книг для рекомендації учасникам навчально-виховного процесу в рамках бібліотерапії*; г) *розробка орієнтовних схем консультування*.

4. *Цілеспрямована робота соціального педагога над розвитком професійної компетентності щодо консультативної діяльності в умовах ЗНЗ*. Реалізація означеної умови здійснювалася за трьома напрямками: а) *особистісний розвиток соціального педагога ЗНЗ як консультанта* (семінар-практикум «Толерантність і терпимість у консультативній діяльності соціального педагога», тренінг особистісного зростання); б) *підвищення теоретичної та практичної підготовки соціальних педагогів із питань консультування* (ділова гра «Самоосвіта», метод професійного навчання «Сидячи поряд із Неллі», ведення педагогічного щоденника, читання літератури та перегляд відеотренінгів консультантів-практиків, зокрема, А. Ф. Бондаренка, Ф. Є. Василюка, М. Ж. Гузманова, А. В. Продос, В. В. Століна та ін., тренінг навичок консультативної діяльності); в) *професійна самореалізація соціального педагога як консультанта теоретика і практика* (підготовка професійного портфолію, науково-практичні дослідження із проблем шкільного консультування, участь у науково-методичній роботі, конференціях, публікації, організація власної консультативної практики).

Із педагогічних умов консультативної діяльності соціального педагога в ЗНЗ необхідними ми виокремили такі:

1. *Сприяння соціальним педагогом створенню соціально орієнтованого середовища консультативної діяльності*. Задля цього організовано роботу в двох напрямках: а) *підвищення рівня забезпечення терапевтичного клімату в консультативній діяльності* – підготовка та проведення із соціальними педагогами семінару-практикуму «Терапевтичний клімат у консультативному контакті», аналіз відеозаписів консультативних зустрічей; б) *формування навичок оптимізації консультативного простору кабінету* (обговорення вимог до кабінету соціального педагога, розгляд питань архітектурно-художніх і художньо-конструкторських

якостей робочого місця, введення функціональної музики в консультативну діяльність та ін.; ділові ігри «Структурування консультативного простору» та ін.).

2. *Розширення напрямів консультативної діяльності соціального педагога в ЗНЗ.* Серед них: 1) *підготовка та обмін тематичними портфоліо, що стосуються «проблемних» напрямів консультативної діяльності* («Консультативно-посередницька діяльність соціального педагога в налагодженні взаємодії школи, сім'ї та місцевої громади», «Консультативно-терапевтична допомога учням, батьки яких є учасниками АТО» та ін.); 2) *організація річних заходів, спрямованих на активізацію «проблемних» напрямів консультативної діяльності:* а) підсилення терапевтичного напрямку консультативної діяльності (для учнів – Телефон довіри та Скринька довіри, прослуховування на перервах релаксаційних музичних творів; для батьків – терапевтичне листування; для педколективу – інформаційний бюлетень, «релаксаційні хвилинки»); б) оптимізація коректувального та розвивального напрямів (для батьків і учнів – ведення тематичних сторінок; для вчителів – консультативний пункт «Самореалізація й саморозвиток», річний науково-методичний семінар «Психосоціальні аспекти професійного та особистісного росту педагога ЗНЗ»); в) активізація консультативної діяльності у напрямі посередництва (створення банку даних соціальних інституцій; встановлення «точок дотику» між усіма учасниками навчально-виховного процесу тощо); г) посилення просвітницького напрямку консультативної діяльності (бібліотерапія, тематична Інтернет-сторінка, випуск інформаційного бюлетеня, консультативний пункт тощо).

3. *Збагачення форм, методів і методик консультативної діяльності соціального педагога з учасниками навчально-виховного процесу.* Задля цього в окремих навчальних закладах введено, в інших – розширено напрями чи оптимізовано впровадження низки форм і методів консультативної діяльності.

Для школярів це були дистанційні форми консультативної діяльності: а) електронна скринька та / або телефон довіри; б) тематична Інтернет-сторінка (блог, спільнота); в) стінгазета «Пізнаємо себе»; г) конкурси соціальних плакатів (як от, до Міжнародного дня проти насильства, Дня сім'ї та ін.).

Для батьків: а) дистанційне консультування (інформаційний бюлетень «Соціальний педагог радить»; рубрика порад батькам у блозі, спільноті); б) індивідуальне контактне консультування (консультативний пункт «Сім'я – дитина – школа», що передбачив поєднання індивідуальних бесід та методу словесної творчості); в) консультування в малих групах (інформування про можливості профільного навчання тощо; діагностика проблемних якостей чи характеристик; написання сценарію розв'язання проблем «Які я слова буду говорити» тощо; перегляд та аналіз відеозаписів із питань, які є актуальними для певної групи батьків, як от, комп'ютерної залежності); г) колективне консультування (інтерактивний батьківський всеобуч, батьківські збори із застосуванням методів педагогічного інформування про чинники ризику виникнення наркоманії, вивчення професійних інтересів тощо; бесіди-обговорення літератури з проблем сім'ї, як от, статевого виховання; інструктування щодо обману в молодших школярів та ін.).

Для членів педагогічного колективу: а) індивідуальне консультування (з допомогою методів педагогічного інформування за результатами соціально-

педагогічних досліджень; інструктування з питань включення учнів у відповідні освітні програми та/або роботи тощо); б) колективне консультування (методичні семінари для класних керівників із застосуванням методів побудови дерева цілей, графіку проблем і вироблення альтернативних рішень; анкетування задля з'ясування актуальності певних питань, як от, шкільних страхів; бесіди-обговорення літератури з порушеного питання; метод «мозкового штурму»; виступи на педрадах із застосуванням бесіди-обговорення спеціальної літератури, перегляду й аналіз відеозаписів; педагогічного інформування за результатами діагностики, інструктування щодо інформаційних переважень учнів випускних класів тощо); в) залучення соціального педагога до міжшкільних заходів (інструктивно-методична нарада вчителів початкових класів – педагогічне інформування на тему «Сім'я й успішність школяра», методоб'єднання директорів ЗНЗ – ділова гра «Моделі соціалізації в системі роботи освітньої установи» тощо).

Задля перевірки впливу визначених умов на консультативний процес та виявлення як позитивних моментів, так і наявних труднощів було проведено *контрольний етап експерименту* (2017 р.). На цьому етапі використовувався той же комплекс методик, що ми розробили на констатувальному етапі дослідження. До оцінної роботи були залучені в ролі експертів ті ж самі особи.

Аналіз отриманих даних дозволяє говорити про те, що загалом половина фахівців в ЕГ досягли системного рівня за показниками організаційного забезпечення та особистісної готовності до консультативної діяльності; а понад 60 % – за показниками соціально-правового й методичного забезпечення консультативної діяльності. Вдалося знизити (із 31,71 % до 18,43 %) частку репродуктивного рівня. У КГ системний рівень переважає лише за показниками соціально-правового й методичного забезпечення консультативної діяльності (48,81 %), а позитивна динаміка загалом не перевищує 4 %.

Дані за кожним із критеріїв ми узагальнили, що дозволило визначити рівень ефективності консультативної діяльності соціального педагога (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка рівня ефективності консультативної діяльності соціального педагога ЗНЗ

Рівень	До експерименту				Після експерименту			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
– Системний	35,29	30	35,71	30	50,59	43	36,91	31
– Адаптивний	48,06	40	45,24	38	40,00	34	44,05	37
– Репродуктивний	17,65	15	19,05	16	9,41	8	19,05	16
– Критичний	0	0	0	0	0	0	0	0

З'ясовано, що в ЕГ вдалося досягти переважання системного рівня із суттєвою позитивною динамікою (на 15,30 %). Це свідчить, що 50,59 % соціальних педагогів (43 особи) повністю забезпечують необхідні організаційно-педагогічні умови консультативної діяльності, активно і продуктивно використовують комплекс доцільних форм і методів консультативної взаємодії. У КГ переважає адаптивний

рівень (44,05 % – 37 осіб), а динаміка системного становить лише 1,20 %. В обох групах лишилася частка репродуктивного рівня (9,41 % – 8 осіб в ЕГ та 19,05 % – 16 осіб у КГ), тобто такі фахівці поки не здатні повноцінно забезпечити вимоги, що висуваються до процесу організації консультативної діяльності в ЗНЗ.

Проаналізувавши труднощі формувальної роботи, на майбутнє ми вважаємо за доцільне: по-перше, виявляти найбільш актуальні питання консультативної діяльності та організувати роботу з їх вирішення на рівні самоосвіти фахівця, діяльності ЗНЗ та річних методичних заходів, планованих навчально-методичними кабінетами (центрами) психологічної служби; по-друге, забезпечувати цільовий принцип, тобто об'єднувати фахівців чи навчальні заклади за певним типом проблем і працювати над їх вирішенням, а тих фахівців, у яких є здобутки в цьому плані, залучати як супервізорів, експертів.

Попри виявлені труднощі мети дослідження досягнуто – в експериментальній групі досліджуваних ЗНЗ вдалося підвищити рівень ефективності консультативної діяльності соціальних педагогів. Це свідчить про те, що запропоновані організаційно-педагогічні умови та відповідне їм змістове забезпечення консультативної діяльності є доцільними та дієвими, а також можуть бути рекомендовані до впровадження в освітню практику соціальних педагогів, які працюють у загальноосвітніх навчальних закладах.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення та новий підхід до вирішення проблеми консультативної діяльності соціального педагога, що виявляється в обґрунтуванні особливостей, напрямів, організаційно-педагогічних умов та змістового наповнення консультативної діяльності соціального педагога в ЗНЗ.

Результати теоретичного та експериментального дослідження засвідчили вирішення поставлених завдань і дали підстави для таких висновків:

1. Розкрито сутність і структуру консультування в системі професійної діяльності соціального педагога. *Консультування в системі професійної діяльності соціального педагога* є різновидом діяльності соціального педагога, що передбачає сприяння всім категоріям дітей, їхнім батькам і групам близького оточення в процесі усвідомленні сутності проблеми та мобілізації своїх ресурсів для вирішення завдань самореалізації, освоєння соціокультурного досвіду й соціального виховання для успішної інтеграції в суспільство. Окреслено основні *структурні компоненти* консультативної діяльності соціального педагога: *спонукально-ціннісний компонент* (мотиви, мета й завдання консультативної діяльності – когнітивні, емоційно-мотиваційні, особистісно-поведінкові); *прогностично-проективний компонент* (контингент консультативної діяльності – школярі, представники їхніх сімей та найближчого оточення; предмет консультування – питання здоров'я і виховання дітей, внутрішніх і зовнішніх комунікацій, соціалізації, адаптації та соціального становлення тощо; вид консультативної взаємодії); *виконавчо-реалізуючий компонент* (форми консультування – контактна, дистанційна; методи консультування – дослідження проблеми, зняття емоційної напруги, визначення пріоритетів проблеми та роботи над її вирішенням, психопрофілактики);

оцінювально-порівняльний компонент (виявлення неузгодженості в результатах і процесі їхнього досягнення).

2. Проаналізовано вітчизняний і закордонний досвід шкільного консультування. З'ясовано, що шкільне консультування розглядається як порадицтво чи наставництво, яке здійснюється в початковій, середній або старшій школі для надання освітньої, кар'єрної, особистісної та соціальної допомоги учневі чи студенту. Цю послугу здебільшого забезпечує компетентний і досвідчений фахівець, як правило, штатний, що здобув педагогічну освіту (чи має досвід роботи в освітній установі) та пройшов додаткову підготовку в сфері консультування (Канада, Німеччина, США, Фінляндія, Франція та ін.). На даному етапі в багатьох країнах (Німеччина, Польща, Швеція, Шотландія, Чехія) здійснення соціальним педагогом консультативної діяльності визнається перспективним напрямом, який поки ще не достатньо обґрунтований. Такий фахівець передусім працює в рамках супроводу кризових категорій клієнтів (Австрія, Великобританія, США). В Україні саме соціальний педагог отримує базову педагогічну освіту, що надає актуальності питанням здійснення ним консультативної діяльності в освітньому середовищі та дає можливість використати закордонний досвід.

Під поняттям *«консультативна діяльність соціального педагога ЗНЗ»* ми розуміємо систему дій фахівця, спрямованих на школярів і групи близького оточення (батьків, вчителів), що мають посприяти успішній адаптації дітей, їхній соціалізації, налагодженню конструктивної взаємодії та комунікації, а також допомогти у вирішенні труднощів поведінкового чи особистісного характеру. З'ясовано *особливості консультативної діяльності соціального педагога ЗНЗ*: зв'язок із вирішенням завдань соціального виховання школярів у контексті їхньої соціалізації; здійснення консультування з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей школярів; обумовленість безпосереднім перебуванням фахівця в шкільному середовищі; орієнтованість консультування на звичайного учня, який, хоча й постав перед труднощами різного характеру, проте здатний, за належної підтримки, вирішити їх самостійно; визнання первинним і кінцевим отримувачем консультативної допомоги школяра, а вже тоді дорослих, що звернулися за консультацією; дворівневий характер – безпосередня робота з учнем і посередницька діяльність у відносинах школяра із середовищем. Визначено *напрями консультативної діяльності соціального педагога ЗНЗ*: за метою (діагностичний, просвітницький, посередницький, профілактичний, розвивальний, коректувальний, терапевтичний) та за об'єктом (консультування школярів, батьків, педагогів, адміністрації).

3. Окреслено критерії, показники та оцінено рівень ефективності консультативної діяльності соціальних педагогів у загальноосвітньому навчальному закладі. *Ефективність консультативної діяльності соціального педагога* – це комплексна якісно-кількісна характеристика, що дозволяє оцінити діяльність фахівця, зіставивши її з необхідними вимогами до умов проведення, готовності до виконання, очікуваними та отриманими результати. Визначено *критерії ефективності консультативної діяльності соціального педагога ЗНЗ*: а) організаційне забезпечення консультативної діяльності соціального педагога ЗНЗ; б) соціально-правове й методичне забезпечення консультативної діяльності соціального педагога ЗНЗ; в) процесуальне забезпечення соціальним педагогом ЗНЗ

консультативної діяльності; г) особистісна готовність соціального педагога ЗНЗ до консультативної діяльності; д) продуктивність консультативної діяльності соціального педагога ЗНЗ. На їхній основі була сформована характеристика *рівнів ефективності консультування*: високого (системного), середнього (адаптивного), низького (репродуктивного) та критичного (неефективного).

Констатовано, що загалом третина соціальних педагогів (34,32 % – 58 осіб) організовує консультативну діяльність на системному рівні (повна її відповідність вимогам). Водночас переважає адаптивний рівень (47,34 % – 80 осіб), тобто неповний прояв визначених показників або неповна їх відповідність вимогам, що до них висуваються. Критичного рівня виявлено не було, однак суттєвим є відсоток репродуктивного рівня (18,34 % – 31 особа), тобто власне низької ефективності консультативної діяльності соціального педагога. Найбільший він за такими критеріями, як процесуальне забезпечення консультативної діяльності (28,99 % – 49 осіб) та результативність консультативної діяльності соціального педагога ЗНЗ (22,48 % – 38 осіб).

4. Обґрунтовано організаційно-педагогічні умови підвищення ефективності консультативної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі. Під поняттям *«організаційно-педагогічні умови підвищення ефективності консультативної діяльності»* ми розуміли систему певних необхідних вимог, що впливають на процес досягнення мети консультативної діяльності та, при цьому, залежать від зовнішніх і внутрішніх обставин консультативної діяльності. До них віднесено *організаційні* (систематична актуалізація ролі консультативної діяльності соціального педагога та презентація її напрямів у ЗНЗ; цілеспрямоване проектування соціальним педагогом змісту й напрямів консультативної діяльності в ЗНЗ; оптимізація інформаційно-методичного забезпечення консультативної діяльності соціального педагога в ЗНЗ; цілеспрямована робота над розвитком професійної компетентності в напрямі консультативної діяльності в умовах ЗНЗ) та *педагогічні умови* (сприяння створенню соціально орієнтованого середовища консультування; розширення напрямів консультативної діяльності соціального педагога в ЗНЗ; збагачення форм, методів і методик консультативної діяльності з учасниками навчально-виховного процесу).

До провідних *напрямів, форм і методів, що забезпечили змістове наповнення визначених умов* слід віднести: *щодо педагогічного колективу* – інформаційну кампанію про консультативні послуги в школі; доповнення консультативної діяльності дистанційними формами (скринька довіри і стінгазета, інформаційний бюлетень, тематична Інтернет-сторінка та ін.); урізноманітнення контактних форм консультування низкою методів (побудова графіку проблем, педагогічне інформування, «мозковий штурм», написання сценарію розв'язання проблем «Які я слова буду говорити», перегляд та аналіз відеозаписів тощо); активізацію проблемних напрямів консультативної діяльності («релаксаційні хвилинки», консультпункт, бібліотерапія тощо); *щодо самого фахівця* – тренінги особистісного зростання та консультативних навичок; метод професійного навчання «Сидячи поряд із Неллі»; проведення ділових ігор щодо структурування консультативного простору, практикуму щодо забезпечення терапевтичного клімату, відеосемінарів щодо планування консультативної діяльності з допомогою електронних засобів та

використання інформаційно-комунікаційних технологій у консультативній роботі; збагачення навчально-методичних матеріалів консультативного змісту з допомогою он-лайн ресурсів; підготовку та обмін тематичними портфоліо.

Аналіз даних, отриманих під час контрольного експерименту, дозволив говорити про те, що половині соціальних педагогів в ЕГ (50,59 %) вдалося досягти переважання системного рівня із суттєвою позитивною динамікою. В обох групах понад третина фахівців здійснюють консультативну діяльність у ЗНЗ на адаптивному рівні, тобто лише певною мірою дотримуючись вимог, що до неї висуваються. У КГ зберігся досить високий відсоток фахівців (майже п'ята частина), які організують консультативну діяльність у ЗНЗ на репродуктивному рівні; динаміка системного рівня тут мінімальна (менше, як 2 %). Попри виявлені труднощі, ми вважаємо, що мети дослідження досягнуто – в експериментальній групі ЗНЗ вдалося підвищити рівень ефективності консультативної діяльності соціальних педагогів. Тобто запропоновані організаційно-педагогічні умови та відповідне їм змістове забезпечення консультативної діяльності є доцільними та дієвими, а також можуть бути рекомендовані до впровадження в практику роботи соціальних педагогів ЗНЗ.

Вивчення проблеми консультативної діяльності соціального педагога в ЗНЗ не вичерпується результатами даного дисертаційного дослідження. *Перспективними* напрямками вивчення означеної проблеми можуть бути: обґрунтування технології створення соціальним педагогом соціально орієнтованого середовища консультування; розробка комплексного змістово-методичного забезпечення кожного із напрямів консультативної діяльності соціального педагога в ЗНЗ; вивчення вмотивованості учасників навчально-виховного процесу до включення в консультативну діяльність та розробка шляхів забезпечення їх активної участі.

Список опублікованих праць за темою дослідження

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації

1. Гапончук О. М. Тренінг консультативних навичок соціального педагога. Методичні рекомендації [Електронний ресурс]. Луцьк: СЛУ ім. Лесі Українки, 2017. 45 с. URL:

https://www.academia.edu/33832049/%D0%A2%D0%A0%D0%95%D0%9D%D0%86%D0%9D%D0%93_%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A1%D0%A3%D0%9B%D0%AC%D0%A2%D0%90%D0%A2%D0%98%D0%92%D0%9D%D0%98%D0%A5_%D0%9D%D0%90%D0%92%D0%98%D0%A7%D0%9E%D0%9A_%D0%A1%D0%9E%D0%A6%D0%86%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%9E_%D0%9F%D0%95%D0%94%D0%90%D0%93%D0%9E%D0%93%D0%90

2. Гапончук Олена. Як оптимізувати консультативну діяльність соціального педагога: методичні рекомендації та практичні матеріали [Електронний ресурс]. Луцьк, 2017. 132 с. URL:

https://www.academia.edu/s/00e2e77562/haponchukoptymizacia_konsyltuvanniapdf?source=link

3. Husak Petro, Haponczuk Ołena. Counseling activity of a social pedagogue in Ukraine and other countries. A comparative analysis // Critical Social Pedagogy: Papers of Social Pedagogy / Institute of Social Prevention and Resocialization University of

Warsaw; Editor in Chief: Danuta Lalak; Executive Editor: Aneta Ostaszewska. Warszawa, 2015. S.14-21.

4. Гапончук О. М. Зміст консультативної діяльності шкільного соціального педагога: аналітичний огляд наукових джерел // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки. 2015. Вип. № 1 (302). С. 146-153.

5. Гапончук О. М. Консультативна діяльність соціального педагога: змістове наповнення поняття // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені П.М. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Випуск 21: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. С. 8-16.

6. Гапончук О. М. Особистісні характеристики соціального педагога як чинник ефективної консультативної діяльності // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки. 2017. Вип. № 1 (350). С. 129-135.

7. Гапончук О. М. Організаційні умови консультативної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі // Наукові записки Вінницького державного національного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка та психологія: зб. наук. праць. Випуск 49 / Редкол.: В.І. Шахов (голова) та ін. Вінниця: 2017. С. 133-138.

8. Гапончук О. М. Консультативна діяльність у загальноосвітньому навчальному закладі: зарубіжний досвід // Педагогічний часопис Волині: науковий журнал. Луцьк: Вид-во Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, 2017. № 3 (6). С. 54-61.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

9. Гапончук О. М. Консультування як складова професійної діяльності соціального педагога: нормативно-правова база // Педагогіка: зб. наук. пр.: матеріали VII Міжнар. наук.-практ.конф. науковців, асп. та студ. «Актуальні проблеми соціальної педагогіки, початкової та дошкільної освіти» (18-19 травня 2016 р.) / за ред. П.М. Гусака та Н.І. Корпач. Луцьк: Вежа-Друк. 2016. С. 70-74.

10. Гапончук О. М. Ефективність організації консультативної діяльності соціального педагога загальноосвітнього навчального закладу // Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конференції (3-5 червня 2016р.) / А.В. Лякішева (заг. ред.), П.М. Гусак, І. М. Брушневська та ін. У 2 т. Луцьк: ФОП Покора І.О., 2016. С. 83-88.

11. Гапончук О.М. Компоненти консультативної діяльності соціального педагога // Сучасна педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень: зб. тез наук. роб. учасників Міжнар. наук.-практ. конф., 14-15 липня 2017 р. Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. С. 65-67.

12. Гапончук О.М. Напрями консультативної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі // Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє: зб. тез наук. роб. учасників Міжнар. наук.-практ. конф., 6-7 жовтня 2017 р. Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. С. 114-117.

АНОТАЦІЇ

Гапончук О. М. Організаційно-педагогічні умови консультативної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова МОН України, Київ, 2017.

У роботі розкрито сутність і структуру консультування в системі професійної діяльності соціального педагога; проаналізовано зарубіжний досвід шкільного консультування; подано трактування консультативної діяльності соціального педагога в ЗНЗ, її особливості та напрями. Розкрито критерії, показники і рівні ефективності консультативної діяльності в ЗНЗ. Обґрунтовано організаційно-педагогічні умови консультативної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі (актуалізація ролі, проектування змісту й напрямів, збагачення форм, методів і методик, розширення напрямів та оптимізація інформаційно-методичного забезпечення консультативної діяльності соціального педагога; сприяння створенню соціально орієнтованого середовища консультування; розвиток професійної компетентності в напрямі консультативної діяльності). Перевірено ефективність їх упровадження на практиці. Підготовлено методичні рекомендації для удосконалення консультативних навичок соціальних педагогів.

Ключові слова: консультування, соціальний педагог, консультативна діяльність соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі, структурні компоненти консультативної діяльності соціального педагога, ефективність консультативної діяльності, організаційно-педагогічні умови.

Гапончук О. М. Организационно-педагогические условия консультативной деятельности социального педагога в общеобразовательном учебном заведении. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова МОН Украины, Киев, 2017.

В работе раскрыта сущность понятий «консультирование в системе профессиональной деятельности социального педагога», «консультативная деятельность в системе школьного консультирования», «консультативная деятельность социального педагога ОУЗ». Обоснованно структурные компоненты консультативной деятельности социального педагога (побудительно-ценностный, прогностически-проективный, исполнительно-реализующий, оценочно-сравнительный).

Проанализированы отечественный и зарубежный опыт школьного консультирования и, на этой основе, обозначены особенности и направления консультативной деятельности социального педагога в общеобразовательном учебном заведении. Выявлены особенности консультативной деятельности социального педагога ОУЗ: 1) связь с решением задач социального воспитания школьников в контексте их социализации; 2) осуществление с учетом возрастных и индивидуальных особенностей школьников; 3) обусловленность пребыванием

специалиста в среде участников учебно-воспитательного процесса; 4) ориентированность на обычного ученика, который, хотя и столкнулся с трудностями различного характера, но способен, при должной поддержке, решить их самостоятельно; 5) признание первичным и конечным получателем консультативной помощи школьника, а уже потом взрослых (родители, педагоги), обратившихся за консультацией; 6) двухуровневый характер – непосредственная работа с учеником и посредническая деятельность в отношении школьника со средой. Определены направления консультативной деятельности социального педагога ОУЗ: по цели (диагностическое, просветительское, посредническое, профилактическое, развивающее, коррекционное, терапевтическое) и по объекту (консультирование школьников, родителей, педагогов, администрации).

Определены критерии эффективности консультативной деятельности социального педагога ОУЗ: а) организационное обеспечение консультативной деятельности социального педагога ОУЗ; б) социально-правовое и методическое обеспечение консультативной деятельности социального педагога ОУЗ; в) процессуальное обеспечение консультативной деятельности; г) личностная готовность социального педагога ОУЗ к консультативной деятельности; д) результативность консультативной деятельности социального педагога ОУЗ. Указанные критерии были уточнены показателями и обобщены в виде уровней эффективности консультирования: высокого (системного), среднего (адаптивного), низкого (репродуктивного) и критического (неэффективного).

Обоснованы условия консультативной деятельности социального педагога в общеобразовательном учебном заведении. Организационные условия: 1) систематическая актуализация роли консультативной деятельности социального педагога и презентация ее направлений в ОУЗ; 2) расширение направлений консультативной деятельности социального педагога в ОУЗ; 3) обогащение форм, методов и методик консультативной деятельности социального педагога с участниками учебно-воспитательного процесса. Педагогические условия: 1) оптимизация информационно-методического обеспечения консультативной деятельности социального педагога в ОУЗ; 2) целенаправленное проектирование социальным педагогом содержания и направлений консультативной деятельности в ОУЗ; 3) содействие созданию социальным педагогом социально ориентированной среды консультирования; 4) целенаправленная работа над развитием профессиональной компетентности в направлении консультативной деятельности в условиях ОУЗ. Содержательное наполнение определенных условий было обеспечено путем введения ряда форм и методов: при работе с социальными педагогами – инструктивно-методические семинары, видеосеминары и семинары-практикумы, тренинги, деловые игры, дискуссии и т.д.; при работе с участниками учебно-воспитательного процесса – введение дистанционных форм консультирования (почта доверия, стенгазета, информационный бюллетень, тематическая Интернет-страница и др.) и внесение разнообразия в контактные формы консультирования путем введения ряда методов (анкетирование, педагогическое информирование, построение дерева целей и графика проблем, методы «мозгового штурма» и выработки альтернативных решений, написание сценария решения проблем, просмотр и анализ видео и аудио записей, беседы-

обсуждения тематической литературы, инструктирование, экспресс-анализ результатов работы и т.п.). Подготовлены методические рекомендации для усовершенствования консультативных навыков социальных педагогов.

Ключевые слова: консультирование, социальный педагог, консультативная деятельность социального педагога в общеобразовательном учебном заведении, структурные компоненты консультативной деятельности социального педагога, эффективность консультативной деятельности, организационно-педагогические условия.

Нарончук Е. Н. Organizational and pedagogical conditions of the social teacher counseling activities in secondary schools. – It is manuscript.

The thesis is submitted for acquiring a Candidate of Pedagogical Science degree specialty 13.00.05 – social pedagogic. – Dragomanov National Pedagogical University, Department of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2017.

In this thesis the essence and structure counseling in the system of professional activities of the social teacher revealed; foreign experience of school-based counseling analyzed; interpretation, basic features and directions of counseling activities of the school social teacher are presented. Criteria, indicators and efficiency levels of counseling activities in secondary schools revealed. Organizational and pedagogical conditions of the social teacher in secondary schools substantiated (systematic updating of the role, purposeful designing of the content and directions, diversity of forms, methods and techniques, expansion of the directions of advisory activity of a social teacher; promoting the creation of the socially adequate counseling environment; the regular work on the development of professional competence in the area of advisory activity). Its effectiveness tested in practice. Methodic recommendations to improve counseling skills of social teacher prepared.

Keywords: counseling, social teacher, social teacher counseling activities in secondary schools, structure of the social teacher counseling activities, efficiency of the counseling activities, organizational and pedagogical conditions.

Підписано до друку 14.12.2017 р. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк на різнографі. Обсяг 0,9 ум. друк. арк. 0,9 обл.-вид. арк.
Тираж 100 пр. Зам. 170. Виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Винниченка, 14, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.